

UDK 831.163.4(497.6).09

Primljeno: 10. 02. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Amira Banjić

SMAIL-AGINO PITANJE U STAROM I NOVOM SVJETLU

(Muhidin Džanko, *Ismail-aga Čengić, Dobra knjiga, Sarajevo, 2017*)

Mnoštvo je kontroverzi na prostoru južnoslavenske interliterarne i interhistoriografske zajednice proizveo i dan danas proizvodi ep *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića. Posebnu reakciju izazvao je kod bošnjačkih književnih historičara i historiografa koju su se bavili ličnošću Ismail-age Čengića kao heroja, a ne nasilnika kakvog ga je u svom epu opisao Mažuranić. Iako se estetska vrijednost epa uglavnom ne dovodi u pitanje, dosadašnja istraživanja bila su fokusirana pretežno na život teksta u vanliterarnom svijetu, odnosno na problem posredstvom književnog teksta *proizvedene* istine o povijesnom Ismail-agi. Mažuranićev ep i njegov junak bili su i ostali „kamenom smutnje i spoticanja” u bošnjačkoj književnoj kritici, historiji i recepciji općenito“ (Džanko 22).

Zbornik *Ismail-aga Čengić*, prirađivača Muhidina Džanke, donosi petnaest ponajvažnijih tekstova o Ismail-agi Čengiću, historijskoj i fikcionalnoj figuri iz usmene i pisane tradicije. Džanko je na ovu temu i sam napisao studiju "Tragični torzo: Gazi Ismail-aga Čengić kao povijesna ličnost i fikcionalni literarni lik u književnim i povijesno-dokumentarnim vrelima", publiciranu u Godišnjaku BZK "Preporoda" 2015. godine, pa otuda ova zbirka tekstova predstavlja u izvjesnom smislu prošireni oblik njegove studije. Zajednički sadržatelj priloga uvrštenih u zbirku jeste nastojanje da se nađe balans između književne i historijske istine, ili pak dekonstruira Mažuranićev ep kao tobožnji izvor relevantnih činjenica iz prošlosti, kako ga se već stoljećima doživljava na južnoslavenskom prostoru.

Na samom početku, svog uvodnog teksta Džanko Mažuranićev ep dovodi u vezu sa Njegoševim *Gorskim vijencem*, konstantirajući kako su to „tematski i ideološki identična djela, jer opjevavaju i moralno-estetski pokušavaju opravdati umorstva ljudi druge vjere (muslimana)“ (Džanko 12). Sagledavajući kontekst u kojem su oba djela nastala, te ulogu epski kodiranog romantizma u kojem je glorifikacija etničkog identiteta neizostavan sadržaj književnih tekstova, Džanko ističe potrebu dekonstrukcije *Smrti Smail-age Čengića* kao tipično nacionalromantičarskog epa „koji već stoljeće i po figurira i promiče se kao nezamjenjiva i kulturna školska književna lektira na prostoru od Drave do Vardara i od Dunava do Jadrana“ (Džanko 13). Ističući činjenicu da je jedno književno djelo poslužilo u ideološke svrhe, i kreiralo mit o Ismail-agi kao nasilniku, autor propituje odnos književne i historijske istine, ukazujući na problem interpretacije i recepcije historijske i mitske figure Ismail-age unutar bošnjačke književne i interpretativne zajednice koja također nije pošteđena ideološke formatiranosti.

Takve recepcije i iz njih izvedena prezentiranja lika Ismail-age karakteristične su za Safvet-bega Bašagića i književni dvojac Osman-Aziz. Njihove pripovijesti o Ismail-agi ne odstupaju od nacionalromantičarskih manira kakvim se odlikuje i sam Mažuranićev ep. S tim u vezi, Džanko pokušava ukazati da i bosnistički diskurs, glorifikacijom Ismail-age, proizvodi ništa manje ideologizirane interpretacije Drugoga kao tiranina i neprijatelja. Riječ je o tipu književnog teksta kao prenosioca informacije koji podrazumijeva obavezu identitetskog i moralnog obrazovanja recipijenta, suprotno književnoj znanosti 20. stoljeća koja insistira na autonomnosti svijeta književnog djela, neopterećena vanestetskom sferom. U praksi, međutim, ne može se poreći evidentan uticaj književnosti u vanestetskom svijetu, čega je svjestan i Džanko kada uočava da: „Osnovni problem tumačenja Mažuranićevog epa nije pitanje književne umjetnine, već njezine recepcije. Drugim riječima, njegovu umjetničku vrijednost bilo bi kontraproduktivno i izlišno nijekati, baš kao što bi bilo nesvrshodno i odricati suspektost očiglednih ideoloških slojeva u ovom mitogenom epu“ (Džanko 25).

Međutim, metod Džankinog istraživanja nije imagološki te on i ne pokušava odgovoriti na pitanja kako i zašto je određena slika o drugom stvorena, tj. kako i u kojem kontekstu je Ismail-aga predstavljen kao tlačitelj kršćanske raje, već fokus stavlja na književne i dostupne povijesno-dokumentarne izvore koji sadrže podatke o Ismail-agi. Na tom tragu, autor poteže tzv. „Smail-agino pitanje“ u čijoj je suštini pjesnikovo pravo apstrahiranja historijske istine, kao i načini njene prezentacije i interpretacije.

Centralno mjesto u studiji zauzimaju dvojica bošnjačkih književnih kritičara koji su, prema Džanki, jedini ozbiljnije i sustavnije pisali o Mažuranićevu epu i vidovima njegove interpretacije – Skender Kulenović i Muhsin Rizvić: „Kulenović je samo prividno ponudio individualno tumačenje Mažuranićevog epa, a suštinski je govorio o njegovoj recepciji u bošnjačko-muslimanskoj sredini, dok je Rizvić tu nacionalnu recepciju jednoga romantičarskog epa pokušao i teorijski obrazložiti. Niti jedan niti drugi nisu poricali umjetničko-estetsku dimenziju i vrijednost Mažuranićevog epa, ali su oba na svoj način problematizirali njegovu recepciju“ (Džanko 31).

Reprodukcije sukoba Turaka (muslimana) i Crnogoraca (hrišćana) u interpretacijama Mažuranićevog epa, pretežno su dualistički (crno-bijelo) određene: Turci kao nosioici zla, s jedne, i Crnogorci kao oličenje junaštva i poštvovanja, s druge strane. U slučaju bošnjačke kritičke opservacije, zamijenjene su samo strane doživljavanja drugoga kao tiranina, te se takvim iščitavanjem Mažuranićevog epa u proizvodnji kritičkih stavova stvaraju vrijednosti do kojih je kritičaru stalo, a na našim prostorima nerijetko su u vezi sa „tipom balkansko-dinaroidne književnosti za kakvom su žudjeli, a i danas žude svi južnoslavenski narodi, bez izuzetka, osobito u vremenima svojih nacionalromantizama i samozvanih kulturnih preporoda“ (Džanko 34).

Pored Džankinog, u knjizi se nalaze tekstovi različitih autora, nastali od polovine 19. do kraja 20. stoljeća. Najviše je onih koji, pozivajući se na historijsko-dokumentarnu građu, prezentiraju stvaran život i pogibiju Ismail-age Čengića, suprotstavljajući se ideologiziranim kontranarativima proizvedenim na osnovu jednog književnog djela, a na fonu ideologija koje nacionalni opstanak vide „kao zatiranje ili negiranje drugih naroda ili istaknutih pojedinaca i historijskih ličnosti“ (Džanko 34). Skoro svim autorima povod pisanja bio je isključivo Mažuranićev ep *Smrt Smail-age Čengića*, te je njihova osnovna tendencija razdvajanje historije od pjesme i pjesme od historije. Tekstovi sadrže iscrpnu historijsku građu kako o životu i pogibiji Ismail-age, tako i o njegovim precima, porodici i učesnicima u tragičnom događaju njegove pogibije. Kao što je centralno mjesto epa pogibija Ismail-age, tako su i istraživanja historičara, kritičara i publicista u ovoj knjizi, poput Kasima Gujića, Ferde Šišića, Huseina Čišića i drugih, fokusirana na istinu o pogibiji i historijsku pozadinu epa. Niko se od spomenutih autora nije bavio estetskom dimenzijom jer „općenito je poznato da Mažuranić nije prikazao Smail-agu, kakav je ustvari bio, ali to ne može ni najmanje umanjiti umjetničku vrijednost samom epu“ (Gujić 89).

Takvom stavu pridružuje se i Ferdo Šišić u čijem je pisanju, pored historijskih podataka, uočljivo nastojanje da se ukaže na historijski kontekst i pjesnikovu

neupućnost u stvarne događaje: „Kako je svak lasno mogao vidjeti, velika je razlika između historijske istine i Mažuranićeve pjesme, ali to joj ipak s toga ne umanjuje vrijednosti, jer je pjesma, u koje se drugo što traži, a najmanje to. Da je Mažuranić bio kojom prilikom sasvim upućen u pogibiju Čengićeve, teško da bi je odabrao za građu pjesničku“ (Šišić 108). S tim u vezi, Ljudevit Jonke je istražio Mažuranićevo poznavanje narodnih pjesama koje opjevavaju smrt Smail-age Čengića, a kako bi doveo u pitanje sličnost njegova epa s narodnim pjevanjem na tu temu, koje je Mažuraniću eventualno poslužilo kao građa.

Muhidin Džanko je ovim zbornikom otvorio stara i postavio nova pitanja, pripremvši teren za ozbiljan imagološki pristup epu, koji bi sagledao društveni i/ili kulturni kontekst nastanka, a to je jedini siguran put da se interpretacija Mažuranićeve epa oslobodi nasilnih ideologiziranih tumačenja. Stoga je ova sama po sebi značajna knjiga i od izuzetne važnosti za buduće kritičke opservacije Mažuranićeve epa, ali i istraživanja povijesne ličnosti Ismail-age Čengića.

Adresa autorice
Authors' address

Amira Banjić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
amira.banjic@hotmail.com